

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

Péchi Simon Psalteriumának variánsa. THURY Zsigmond 1912-ben kiadott szombatos kódexbibliográfiájában 10. sorszám alatt regisztrálta PÉCHI Simon zsoldtárfordításának akkor még lappangó, 1646-os évszámot viselő példányát.¹ Adatait K. PAPP Miklós szűkszavú közleményéből vette át, aki 1874-ben a kezében levő kódex címlapjának egy részét közölte.² E kettős híradás elkerülte SZILÁDY Áron figyelmét a *Péchi-Psalterium* sajtó alá rendezésekor. Bevezetője szerint, BETHLEN egykori kancellárjának 1629. szeptember 24-én készen levő zsoldtárfordítása és az ahhoz fűzött tudós kommentárok két példányban maradtak ránk. A székelykeresztúri unitárius gimnázium kódexét használta már KOHN Sámuel 1889-ben, és ez volt SZILÁDY szövegkiadásának forrása is. A Kalocsai Főszékes-egyházi Könyvtárban felfedezett azonos szövegű másik másolatot GUTTMANN Mihály és HARMOS Sándor, *a szombatos imakönyv* kiadói, forgatták. Kimutatták, hogy az imakönyv PÉCHI munkája épp úgy mint a zsoldtárfordítás, mégis az imaként is szereplő psalmusok jórészt megváltoztatott szöveggel szerepelnek. Véleményük szerint az imakönyv és így a variálós zsoldtártextusok is 1631 előtt kerültek lejegyzésre. VARJAS Béla újabban arra a megállapításra jutott, hogy az imakönyv csak az 1630-as évek közepén, legkésőbb 1638-ban íródott.³

Ezek szerint PÉCHI 1629-ig lefordította a zsoldtárokat és az akkori álláspontjának megfelelő tudós kommentárral kísérte azokat, majd évekkel később változtatott a főszövegen az imakönyvi funkciók feltételeinek megfelelően. S miközben mélyreható vizsgálatokat végzett a zsidó liturgikus irodalomban, további ismereteket gyűjtött a rabbinikus exegézisben, teológiai felfogása is radikálizálódott. Ezzel párhuzamosan időszerűvé vált az 1629-ig készített zsoldtárkommentárok átalakítása is.

Az OSzK Kézirattárának Oct. Hung. 1166. jelzetű kötete igazolja ezirányú fejlődését. Az újabban restaurált, csinos bőrkötéssel ellátott kézirat 1950-ben került jelenlegi helyére.⁴ Címlapja megegyezik a K. PAPP által közöltekkel és további információkat is tartalmaz: „*PSALTERIUM DAVIDIS az az Sz. David KIRALYNAK Soltaros KONIVE melljét az Nagyságos üdvezült Péchi Simon igaz Sído njelebeol zengo notákon mag-*

¹ THURY Zsigmond: *Szombatos kódexek bibliographiája, különös tekintettel azok ének-tartalmára.* Mezőtúr 1912. 53. l.

² Történelmi Lapok. I. 1874. 304. l.

³ KOHN Sámuel: *A szombatosok, történelmük, irodalmuk és dogmatikájuk* stb. Bp. 1889. 267—273. l. *Péchi Simon Psalteriuma.* Közzéteszi SZILÁDY Áron. Bp. 1913. *Péchy Simon szombatos imádságos könyve.* Közzéteszik GUTTMANN Mihály és HARMOS Sándor Bp. 1914. 32—33. l. és a Függelékben. Az imakönyv datálásához l. GUTTMANN—HARMOS i. m. 12. l. KOHN i. m. 233. l. már jelezte a helyes időhatárt. GUTTMANNÉK újabb érveit megcáfolta RMKT. XVII. sz. V. Bp. 1970, 534. l.

⁴ Eredetileg 205 számozott lap. OSzK Kézirattári Növedéknapló. 1949/1950. no. 85. Vásárlás Langertől 500 ft.

jar njeuvre fordítot Anno 1646". Alatta kisebb betűs folyóírással: „*Scriptura hujus libelli inchoatur per Petrum Magyarum Anno 1705 die 2. Augusti. Absolutur A. 1706 21. Junij in N. Ernje*". Kéziratunk PÉCHI zsoldárfordításának korábról már ismert teljes szövegét — nem az imakönyv számára átalakított változatot — a hozzá fűzött kommentároknak pedig kibővített, ideológiailag „zsidózóbb” variánsát adja. Bár a címlap és a zsoldárfordítás végén levő rövid áldás arra utalnak, hogy a scriptor befejezte munkáját,⁵ a könyvecske mégis torzó. A főszöveg köré, illetve a korábban e célra üresen hagyott lapokon írt kommentár megszakad a Zs. 78/36. mondatnál. Választ keresve a megszakadó magyarázatok kérdésére, felmerülhet az a lehetőség, hogy scriptorunk előtt is töredék feküdt. Ezt alátámasztani látszik a címlapon szereplő 1646. év mint a kézirat keletkezésének dátuma. PÉCHI halálának pontos időpontját ezideig nem sikerült kideríteni. KEMÉNY János 1657–1658 táján írt beszámolójában úgy tudta, hogy PÉCHI 1647-ben még életben volt, sőt csak akkor „*convertala fogságában*". Más helyen pedig megemlíti, hogy PÉCHI „*az sido biblianak magyarra fordításában hala meg*".⁶ Ezek alapján elfogadható lehetne a címlap dátuma és indokolást nyerhetne a megszakadó kommentár. Kemény adatai azonban elfogadhatatlanok. VARGA Imre a Gyulai-levéltár elenchusának alapján valószínűsítette, hogy PÉCHI 1643-ban még élt, egyúttal azonban jogosan feltételezi, hogy rövidesen meghalt. A hivatalos iratokból legalább is eltűnik neve.⁷ Kényszerű vallásváltása pedig 1639 február 7-én történt, végül KEMÉNY szavaival ellentétben okleveles forrás bizonyítja, hogy 1648-ban már nem élt. Ami a „*sido biblia*” fordításával kapcsolatos megjegyzést illeti, a korabeli szóhasználat ismeretében ez a kifejezés csak Mózes könyveire vonatkozatható.⁸

A scriptori technika oldaláról közelítve meg a kérdést, két tényezőt kell figyelembe vennünk. A címlap megjegyzése szerint a másolás befejezést nyert. Másrészt viszont a kéziratban végig, vagyis a 150. zsoldárig, előre üresen hagyott lapok várták a kommentárszövegeket. Ide vonható még az a megfigyelésünk is, hogy az utolsó leírt kommentár után a scriptor még kitette a következő jegyzet betűjelét, de annak szövegét már nem másolta le. Mindez azt látszik igazolni, hogy MAGYARI Péter két fázisban dolgozott. Előbb elkészítette a zsoldárfordítás főszövegét, amelyet befejezett 1706. június 21-én, majd ismét elővette forrását — amely teljes kommentárszöveget tartalmazott — és megkezdte annak másolását, de valamilyen okból félbehagyta munkáját. Végeredményben tehát a kommentár megszakadásának oka nem PÉCHivel, hanem a scriptorral hozható összefüggésbe.

Az 1629-es változathoz viszonyítva, filológiailag és ideológiailag lényegesen átalakított zsoldárkommentárok keletkezési idejét vizsgálva, figyelembe kell vennünk PÉCHI ezideig csak felületesen ismertetett bibliafordítását. A Teleki-levéltárban levő példány elemzése után megállapíthatjuk a két munka érvelési technikájának azonosságát, a rabbinikus exegézis igen határozott jelenlétét, bizonyos teológiai, filológiai átfedéseket. A két mű szemléleti egysége kétségtelenné teszi, hogy azok PÉCHI fejlődésének legzsidózóbb korszakában készültek. Mózes első könyve fordításának záródátuma 1634. szeptember 28. A kezünkben levő második könyv és a feltételezett további fordítások tehát ezt követően íródhattak. A filológiailag rendkívül aprólékos, többször átjavított translatio, a

⁵ „*Deo laus gloria in Secula Seculorum Amen cujus auxilio finem imposuimus*”.

⁶ KEMÉNY János *Önéletírása és válogatott levelei*. Bp. 1959, 75, 287. l.

⁷ VARGA Imre: *Péchi Simon életehez és munkásságához*. Irod.tört. Közl. LXXV. 1971. 476—480. l.

⁸ KOHN i. m. 313. l. A pontos dátumot nem ismerte. Vö. Orsz. Lev. F 234. Erd. Fisc. Lev. Fasc. 368. VIa/A. A szóhasználat vonatkozásában és a talmudi helyek visszakérésében nyújtott szíves segítségéért köszönetet mondok SCHEIBER Sándornak.

különféle rabbinikus exegetikai művek zsúfolása a „jegyzetekben” több éves munkát feltételez.⁹ Mivel 1629 és 1634 között készült Mózes első könyvének fordítása és ezt további kötetek, de legalábbis a második könyv követte, Péchi csak valamikor 1637 után fordulhatott ismét a zoltárokhoz. Az 1629-es keltezésű *Psaltérium* egyes részeinek vizsgálatakor KOHN Sámuel megállapította, hogy a főszöveg az eredeti hébert követi, a kommentárok pedig jócskán tartalmaznak rabbinikus elemeket. Ugyanakkor PÉCHI még nem mellőzte teljesen az Újszövetséget sem. A szombatos ideológiai fejlődés 1630-ig terjedő szakaszában ugyanis Jézus és az apostolok az Ószövetség érvényének hitelét támasztották alá prófétai minőségben.¹⁰ A MAGYARI Péter tollából ránk maradt variáns már túlhaladt ezen a felfogáson.

Kódexünk számozatlan első oldalán négysoros versecske kér szabadulást a szombatosok számára.¹¹ Majd a címlap előtti lapon hosszas fejtegetést találunk a *Psaltérium* szó eredetéről, értelméről. PÉCHI itt kora tudományosságának színvonalán állapítja meg, hogy bár a hagyomány Dávid nevéhez kötötte a zoltárokat, más szerzők műveit is megtaláljuk a gyűjteményben. Bevezetője végén talmudi aggádkat ismertet, többek között azt, amely szerint a Dávid ágya fölött függő hárfát az éjszakai szellő zendítette meg és a zoltáros király ennek dallamaira írta verseit.¹² Az 1629-es *Psaltériumban* az előszónak semmi nyoma. Megtaláljuk viszont abban az újszövetségi hivatkozásokat a fent említett szempontok értelmében. Így a Zs. 2/7, 16/2, 16/10, 19/6, 22/4 és számos további helyekhez csatolt jegyzetekben.¹³ Variánsunkból mindezek hiányoznak, a megfelelő locusok magyarázatánál PÉCHI vagy egyszerűen elhagyta az újszövetségi hivatkozásokat, vagy helyükre rabbinikus forrásból eredő nézetet tett. Így járt el a fentieknek megfelelő 2/E, 16/C, 16/K, 19/G, 22/D stb. jegyzetekben. A MAGYARI-féle másolat az esetek többségében bőbeszédűbb és határozottabb hangvételű mint a SZILÁDY által kiadott szöveg. Bár a kommentáranyag általában azonos szavakkal indul mindkét változatban, kódexünk több helyen kiegészíti az 1629-es szöveget forrásjelölés vonatkozásában is. Így a Zs. 39, 62, 66, 68 stb. kommentárjaiban olyan helyeken is hivatkozik Rabbi SALOMONRA, DÁVID KIMHIRE, ÁBRAHÁM IBN EZRÁRA és másokra, ahol a korábbi változatban ezt nem tette. Az azonos textusú kommentárok névvel való kiegészítése egyúttal azt is igazolja, hogy az a személy, aki ezekkel a bővítésekkel ellátta a korábbi szöveget, nem lehetett más csak PÉCHI SIMON.

Különös figyelmet érdemelnek a MAGYARI-féle változatban szereplő kisebb értekezések, melyek egy része kezdetlegesebb formában már a korábbi szövegben is felbukkan, más

⁹ PÉCHI bibliafordításának néhány mondatát először KONCZ József mutatta be. Erd. Prot. Közl. 1880. 135—136. l. KOHN ennek alapján tárgyalta, i. m. 284. l. Az autográf kézirat Orsz. Lev. Teleki lvt. vegyes iratok 4. cs. no. 10. 534 l. A kézirat elemzésére szándékunkban áll visszatérni.

¹⁰ KOHN i. m. 293—297. l. RMKT. XVII. sz. V. 9.

¹¹ „*Dütsiret Dütsőség az Urak Uráinak
Abrahám és Isák Já/kob Királyának
Aki fő/birája az egész világnak/
Adion Szabadulást Izrael/ magvának
Velünk! (?) Amen.*”

A későbbi írásokban többször előforduló versecske először itt található. L. m. 1776-ból KOVÁCS József levelében. BÖZÖDI György: *A székely szombatosok*. Cluj—Kolozsvár 1935. 17. l. Czukorné imakönyvében 1810-ből. THURY i. m. 93. l.

¹² Variánsunk bevezetője igen sokat vett át Dávid KIMHI kommentárjának előszavából, magában a szövegben többször név szerint is idézi. i. m. Tract. Berachot. 3/b. Tract. Bábá Bátrá 15a.

¹³ SZILÁDY i. m. 5, 23—24, 32, 35. l. stb. Itt jegyezzük meg, hogy az 1629-es szöveg még Münster szavait is idézi, variánsunk már csak rabbinikus forrást említ.

részük viszont csak itt került tárgyalásra. A Zs. 19/A—B jegyzet kerek kis kabbalista tanulmánya szembe állítja KOPERNIKUSZ világképét a „*Bölcs Rabbinusok*” felfogásával. PÉCHI itt felsorolja a tíz kabbalista szférát, melyeket növekvő sugarú körökkel ábrában is megad. A koncentrikus körök középpontjában áll a Föld, körülötte a Hold és a bolygók, a negyedik körben találjuk a Napot, a nyolcadik szférában van a csillagos ég, majd a kristályszerű ég, végül a tizedik szféra az isten és a boldog lelkek lakóhelye.¹⁴ Az 1629-es szövegben elszórtan már utal erre a világképre, de akkor még nincs határozott felfogása arról. Igen valószínű, hogy ismeretfordítása során találkozott először a kabbalista világkép eredeti zsidó rendszerével. A *Kyppur napi* imádságok sorában magyarra ültette át Salamon ibn GABIROL *Keter Malchut* című költeményét, amelyben a középkori héber költő a korlátlan isteni hatalom megnyilvánulásaként sorolja fel a szférákat.¹⁵ Új tartalommal kerül ki tolla alól a „*Schina azaz az Istennek jelen volta*”, amely a zsidó hagyomány értelmében „*az egész világot szüntelen vizsgálja*”. PÉCHI korábban alig érintette ezt a speciálisan rabbinikus istenlélek fogalmát. Itt a Zs. 17/E jegyzetben elemzi, majd a Zs. 68/19-ben ismét visszatér annak megnyilvánulására.¹⁶ A Zs. 31/10-hez fűzött E jelzetű kommentárja idézi a talmud *Ávodá Zará* tractátusát, ahol arról van szó, hogy a Tetragrammaton (JHVH) eredeti formájában történő kiejtése bűn, és ez a cselekedet illetéktelenek számára milyen következményekkel járt. A citált hely „*Cap. 1. fol. 17 et Cap. 18. fol. 1.*” valószínűleg másolási hiba a helyes *Cap. 1. fol. 17—18. helyett*.¹⁷ Ugyanitt említi Moses MAIMONIDEST „*Mert azt írja Rabbi Majmon a More Nebochimban az első könyvnek hatvan kettődik részében...*”. Az istennévvel foglalkozó szövegrészletben PÉCHI héberül is kiírja „*Schem hammephoras*”, vagyis a kiejtett istennév rabbinikus terminusát használja. Az 1629-es szöveg Zs. 56/11 mondathoz írt jegyzete még eléggé bizonytalan ebben a problematikában és az „*Adonaj hamephoras*” helytelen formát közli.¹⁸

Variánsunkban héber betűs zsolttáridézeteket is találunk, általában azokon a helyeken, ahol a korábbi *Psalterium* is adott héber szöveget — de latin betűs átírásban. Ilyen típusú bővítés először a Zs. 20/L kommentárban fordul elő. PÉCHI itt váratlanul jobbról balra írt latinbetűs héber szót ad és ezt követik a Zs. 20/10 további héber betűs szavai: „*janoda ביום קראנו יענו המלך השיעה המלך יענו*. Itt az *Adonaj* néven *Scriptum non lectum* intelligunt.”¹⁹ Zs. 35/25 jegyzetében: „*A Sidoba így vagyon*” *האה נפשו Heah naphsensu*”. Majd uo. a 27. mondat Q jegyzete szó szerint megegyezik az 1629-es szöveg 27/16 kommentárjával, de Magyarinál héber betűs zsolttárszöveggel folytatódik: „... *גדל אלהים יגדל יהוה*”²⁰ Végül hasonló jellegű bővítést tartalmaz a kommentár nélküli maradt Zs. 119. A nyolcszoros betűrenddel kezdődő szakaszokhoz PÉCHI már első fordításában kiírta a héber betűket is az újabb változatban kiegészítette ezeket a betűk számértékével.²¹

¹⁴ I. m. 33a. Vö. BISCHOFF, E.: *Die Kabbala*. Leipzig 1923. 38—39. l.

¹⁶ GUTTMANN—HARMOS i. m. 303—333. l.

¹⁶ I. m. 23b, 117a.

¹⁷ A hibás forrásutalás és a kommentár szövegének eltérése a citált talmudi helytől: „... *Hozzák elő Rabbi Chaninah Teradjon nevű fiát...*” helyesen: „*Rabbi Chaninah Teradjon fia stb.*”, arra engednek következtetni, hogy PÉCHI itt nem eredetiből dolgozott.

¹⁸ A forrásmegjelölés és az idézet pontos. A terminusról l. BLAU, L.: *Das Altjüdische Zauberwesen*. Bp. 1898. 124—128. l. REJ. XVII. 1888. 239—246. l. és uo. XVII. 1889. 290—293. l.

¹⁹ A Tetragrammaton kiejtésének és olvasatának problémáját számos antitrinitárius szerzőnk tárgyalta. A legnépszerűbb formában l. ENYEDI Györgynél. RMK. I. 494. 124.

²⁰ I. m. 35a. A kezdetlegesen rajzolt héber betűk mellett állnak az akcentusok is.

²¹ I. m. 178a-tól. Párhuzamát l. SZILÁDY i. m. 224-től.

Az előttünk fekvő kézirat azonban nem csak a fentiekben ismertetett módokon variálja PÉCHnek 1629-ben készült Psaltériumát. Az erdélyi szombatos felekezet vezetőjének átdolgozásai mellett, más-képre utaló kiegészítések is felbukkannak lapjain. Ilyen pl. a Zs. 27/6 mondathoz fűzött K jegyzet: „*Talán nem léssen illetlen, vagy két szóval megírom ez helyen, hogy a reggeli Déleesti és Estvéli Imádság mi okokra nézve szerzettet és rendeztetet a Bölcséktől az órákon, ennek ilyen okait mondják: Mikor Ábrahám az Isten parancsolatjából az ő Fiát Izsákot áldozatra viszi vala, az dolog volt reggeli órán, mikor az helyre juttanak volna ott... imádkozot Ábrahám... és ezt hijják Sachrisznak...*”²² A két további imaidőpontot is hasonló módszerrel indokolja a zsidó hagyomány értelmében. E betoldásból kitűnik, hogy a szombatosoknál a gyakorlatban már meglévő imarend magyarázatát kívánja adni. A továbbiakban olyan imát említ, amely a PÉCHI által szerkesztett szombatos imakönyvben nem szerepel, sőt a későbbi másolatok sem ismerik: „*Az más Hamidát Áldozati imádságot hijják Müszephek és szerzették a régi bölcsék az áldozatok helyén...*”²³ A *Sáchrisz* és *Müszeph* áskenázi kiejtésű héber szavak semmi esetre sem származhattak PÉCHTől, akinek szefárd kiejtése és irodalmi műveltsége volt.²⁴ Másrészt viszont e megjegyzés írója, nem lehetett variánsunk szefárd elemeket tartalmazó kiegészítéseinek szerzője. Sőt, a „*Hamida*” szefárd szó, és az askenázi imaidők neveinek egy mondatban való szerepeltetése arra is következtetni enged, hogy e jegyzet szerzőjének nem volt önálló héber műveltsége.

A szombatos kódexirodalomban MAGYARI Péter az egyetlen, akinek tollából más helyen is maradt fenn askenázi hatást mutató szó. Az 1704-ben másolt *Bogáthi-zsoltárokhöz* 1707. aug. 27-én csatolt hónapjegyzékében a fenti imaidőnevekkel azonos askenázi kiejtést jelez pl. a „*Tejves*” hónév. Élőszó utáni hangtévesztést sejtünk ugyanott a helyes Kiszlev helyett írt „*Tislev*” hó névben és más helyeken.²⁵ Mindezek alapján arra következtetünk, hogy variánsunknak askenázi hatást mutató helyei MAGYARI Péter fogalmazásában és tollából származnak, egy ismeretlen lengyel-zsidó információi alapján. Zsidó vándorok bizonyára megfordultak a szombatosok által lakott falvakban. Ez történhetett valamikor 1707 nyarán is, amikor MAGYARI Péter feljegyzéseit készítette.²⁶

PÉCHI *Psaltériumának* az OSZK-ban levő variánsa — amely feltehetően legkésőbbi munkáinak egyike — ismételtén igazolja páratlan tudásanyagát, újabb fogódzókat ad műveltségi körének és könyvtárának vizsgálatához. Teológiai mondanivalója mellett képet nyújt PÉCHI és követői világszemléletéről, erkölcsi felfogásáról. A kommentár képrendszer és szóhasználata pedig összhangban a különleges tartalmi elemekkel a magyar manierista értekező próza szép példája.

DÁN RÓBERT

²² I. m. 47b. Vö. Tract. Beráchoth. 26b.

²³ GUTTMANN—HARMOS i. m. 36—37. l. Azzal indokolja a *Müszeph* ima hiányát PÉCHnél, hogy az sajátos zsidó áldozati háttérrel bír, amelynek nem volt megfelelője a szombatosoknál.

²⁴ KOHN i. m. 233—245. l. GUTTMANN—HARMOS i. m. 25—26. l. Az idézett szavak szefárd kiejtéssel „*Sáchrít, Muszáf*”.

²⁵ MARMORSTEIN Arthur Magy. Könyvszle. 1913. 117. Szefárd kiejtése „*Tévét*”

²⁶ MARMORSTEIN uo. megemlíti egy héber szövegű kézírásos lapot is, amelyet *Magyari-kódexének* elejéhez tartozónak vélt. A szöveg lengyel ductusú héber folyóírással írt kabballista textus, melyet a szülőasszonyok ágya fölé helyeztek. Véleményünk szerint ezt a szerencse-szöveget is ismeretlen segítőjétől kapta MAGYARI. Saját írása nem lehet. Vö. a variánsunkban található kezdetleges betűkkel.

A XVII—XVIII. századi alkalmi diákversek hitelessége. Emlékirataiban RETTEGI György, amikor sógorának, ACZÉL Gábornak 1762. április 20-án Désen történt elhunytáról emlékezik, megjegyzi, a temetésen elhangzott prédikációkat kinyomtatván, „igen szép epicediumot irattam a Zsigmond fiam neve alatt a clariss. Husztival.”¹ Clarissimus HUSZTI neve alatt HUSZTI Györgyöt, a kolozsvári református kollégium professzorát kell értenünk, aki 1741-től 1767-ig magyarázta a filológia, majd pedig a teológia tantárgyait.² Bizonyos tehát, hogy az iskola alsó osztályainak valamelyikébe járó fiúcska helyett a kollégium tudós tanára írta meg a temetés alkalmára nyomtatásban is megjelent emlékverset. E körülmény azzal magyarázható, hogy a latin nyelvű versek szerzése nem kis feladat elé állította a diákok nyelvtudását. Jó példát mutat erre TÓTFALUSI Kis Miklós visszaemlékezése. Ő ugyanis, miután Nagybányán elvégezte a középiskola minden osztályát, Enyedre ment továbbtanulás céljából, itt azonban kitűnő tanuló mivolta ellenére is megint csak az Etymologia osztályon kezdette. Ebből az időből említi, hogy „a’ Praeceptorunk Ölyvösi Balás (aki 1675-ben Teleki Mihály kővári főkapitány Jankó nevű fiának is magántanítója volt³) valami halotti alkalmatosságra verseket írván, akkor-is (etymologista létemre) velem censeáltatta Verseit, ha valamit nem committált-e (hibáztott-e) benne.”⁴ Ez az idézet is bizonyítja, hogy még az idősebb, s amellet jótanuló diákok írói készségéhez és nyelvtudásához is szó férhetett.

A magyar nyelvű versek megszerkesztése is gyakran meghaladta a tanulók képességeit. 1776. május 12-én Kolozsvárt elhunyt „Tiszt. Esperest Soós Ferencz uram”. Temetését június 2-án tartották.⁵ GYÖNGYÖSI János újtordai papnak ez alkalommal elhangzott megemlékezése, továbbá Soós két legkisebb fiától származó, valamint a még életében saját maga által szerzett gyászvers „Minister Evangelii, Mosaicae Mansvetudinis Exemplum” címen nyomtatásban is megjelent. Ennek alapján a családja történetét megíró legifjabb Soós Ferenc is azt hiszi, hogy e két fiú nevével jelölt gyászverseket csakugyan ők maguk szerezték.⁶ Ámde GYÖNGYÖSI János újtordai híres, vagy talán hirdethd papnak „Magyar Versei” első kötetében egy 60 soros verset ilyen címmel jelentetett meg: „Néhai Tiszteletes Tudós Soos Ferentz Uramnak, A’ Kolo’si és Kalota-szegi Kerületben lévő Réformáta Ekklésiák’ Esperestjének; a’ Kolosvári népes Gyülekezet’ első Papjának és Egyházi Curátorának Temetési Tisztességére, Két Kissebb Fiainak képekben MDCCLXXVI-dik Esztendőben Juniusi Honapban”,⁷ pedig hát e két legkisebb fiú, úgymint Ferenc apjuk elhunytakor 20, Mihály 18 esztendő, tehát már évek óta a felső évfolyamok hallgatója volt.⁸

E példák azt mutatják, hogy a temetések, házasságkötések, névnapok, meg egyéb ünnepélyes alkalmakkor elhangzott vagy pedig egyleveles kártyákon, meg többleveles kiadványokon kinyomtatott rengeteg hosszabb és rövidebb vers csupán csak részben lehetett a szerzőként aláírt nevű tanuló szerzeménye. Az ilyen versek megírása nemcsak az ún. beérkezett költőknek, méginkább azonban a szegényebb rendű kollégiumi diákok-

¹ TORMA Károly: *Rettegi György emlékiratai. Hazánk.* 1884. 237. l.

² TÖRÖK István: *A kolozsvári ev. ref. koll. története.* II, 52—57. l.

³ *Diarium a címeres postálkodásról Teleki Mihály udvarában.* (A Székely Nemzeti Múzeum kéziratárában.)

⁴ M. Tótfalusi K. Miklósnak . . . *Mentsége.* (1902. évi kiadás) 57. l.

⁵ Kolozsvári rev. egyházközs. halotti anyakönyve. A. kötet.

⁶ Soós Ferenc: *A kudui Soós család. Genal. Füv.* 1912. 7—8. l.

⁷ *Gyöngyösi Jánosnak Magyar Versei.* Első darab. (Második kiadás). Pest, 1802. 40. l.

⁸ Soós Ferenc: i. m. *Genal. Füv.* 1912. 41. l. melletti táblázat és Nomina studiosorum Collegii Claudiaci. 64, 68. l. (A koll. levéltárában).

nak valamelyes mellékjövedelmet jelentett.⁹ A rokonságbeli diákok, továbbá az úrfiak, meg általában véve a publikusok semmiképpen sem részesültek ilyen díjazásban, sőt éppen ezek, csakhogy szabadulhassanak az unalmas pennarágástól, bizonyosan még ők fizettek egy-egy könnyen verselő alumnusnak, hogy megírja helyettük e feladatot. Így említhető meg, hogy APAFI Miklós és TELEKI Anna 1676. szeptember 9-i házasságkötése alkalmára nyomtatott egyik fajta kártyára a többek között SERÉDI Gáspár magyar nyelven és CSENGERI István latinul írott versecskáját is besorozták.¹⁰ Az előbbi tanulóról megállapítható, hogy görcsöni SERÉDI István kraszna- és belsőszolnok-megyei főispán, fejedelmi helytartó (gubernátor) és felesége szentlászlai KAMUTHI Kata unokájával, valamint nagyfalvi báró SERÉDI Benedek ugyancsak belsőszolnok-megyei főispán és tiszaujlaki ÚJLAKI Borbála fiával, az állhatatlan báró SERÉDI Gáspár szendrői kapitánnyal, családjá egyik utolsó tagjával, a másik tanuló pedig váradai CSENGERI KÉPIRÓ István kiváló képzettségű enyedi pap és esperes fiával és SELLYEI István fejedelmi udvari pap unokájával azonos személy. A két gyermek közül az egyik gazdag úrfi, a másik pedig TELEKI Mihály fejedelmi titkos tanácsos gyámsága alatt álló nemes fiúcska e kártya készítése idején 12—13 éves korúak voltak s így aligha tudhattak latin nyelvű verset faragni. Helyettük bizonyosan tanítójuk, vagy valamelyik felső évfolyamba járó diák ütötte össze rövidebb-hosszabb verseiket. Hasonlóképpen készült az 1716. december 7-én elhunyt BOROS-JENEI Annának, BOGDÁNYI SAJGÓ Mihály máramarosszigeti pap özvegyének temetési kártyája is. Aminthogy az eltávozott tiszteletes asszony BACZONI Incze Máté kolozsvári református kollégiumi professzor anyósa volt, a kollégium népe közül nemcsak a stúdiósusok, hanem a classisták is kötelességüknek tartották tisztelgésükkel előállítani. Ezért találjuk a versszerzők között czegei WAS József és Miklós, meg gróf TELEKI Ádám úrfiakat, továbbá POGÁNY György és Sándor nemeseket, mint a Classis Syntactica, sőt VITÉZ András úrfit, mint a Classis Etymologica tanulóját.¹¹ Ezeket a 11—13 esztendő gyermekeket aligha tarthatjuk értelmes versek szerzőinek. Még ezeknél is ifjabb korú versfaragó bukkan elő az 1795. február 24-én meghalt nagybaconi INCZE Mihály kolozsvári első pap és kolozskalotai esperes temetési kártyáján.¹² Ennek egyik, mégpedig elég hosszú, vagyis 28 soros magyar versezetének aláírása szerint: „Így kesereg kedves nagy atyja halálán Méhes Sámuel syntaxista.” Erről a MÉHES Sámuelről pedig, aki későbbben ugyanitt nagyon derék professzor lett, tudjuk, hogy 1785. január 30-án született,¹³ s ilyenképpen nagyapja halálakor tizedik évét éppen csak hogy betöltötte. Bármennyire is kiváló eszű volt már gyermekkorában is, a neve alatt kiadott verset mégsem tulajdoníthatjuk az ő szerzeményének. Az ilyen alszerzőséggel történő hivalkodás annyira túlzásba ment, hogy egy 14 soros magyar nyelvű rimes verses nyomtatvány szövegét — az alája nyomott aláírás szerint — a „hatodik éves Pataki Katinka nevenapjára Sándor nevű öccse” 1816-ban Kolozsvárt szerzette.¹⁴

Ugyanígy arról sem lehet szó, hogy az egykori temetési szertartásokon fiúcskákkal szavaltatott búcsúztatók szerzőségét is e gyermekeknek tulajdonítsuk. SZATHMÁRI BAKA Péter lelkipásztor feleségének a szatmár megyei Fejérgyarmaton 1633-ban történt temetésekor nyolc esztendő Péter nevű fia mondott el egy néhány soros búcsúztató verset.

⁹ H. J.: *Levélári adatok XVII—XVIII. századbeli egyleveles nyomtatványokról.* (Kézirat.)

¹⁰ H. J.: *Adatok a RMK. I. és II. kötetéhez.* 9. l.

¹¹ Temetési kárta a kolozsvári ref. koll. nagykönyvtárában.

¹² I. h. és a Farkas utcai templomban.

¹³ Török István i. m. II, 129—67. l.

¹⁴ LENGYEL Dániel: *A sárospataki Pataki családra vonatkozó adatok.* 10/A. lev. (Gyűjteményben levő kézirat.)

Erről könnyen megállapítható, hogy jól verselő édesapja szerezte.¹⁵ Még határozottabban kitűnik e verseknek mástól való eredete APOR Péternek „az régi erdélyiek temetésiről” írott visszaemlékezésében. A temetési szertartások sorrendjében ugyanis „az oratio után voltak a búcsúztató versek; azokat vagy valami szép szavú két gyermek mondotta, vagy valami jó szavú deák; ott elbúcsúztatták feleségitől, gyermekitől, atyafiaitól, barátitól etc.”¹⁶ Tehát kétség sem férhet hozzája, habár ezek a búcsúztatók az előadó gyermekek nevéhez fűződnek, nekik mégis csak éppen annyi közük van hozzájuk, hogy a temetésre összesereglett résztvevők előtt ők szavalták el.

*

Az elmúlt évszázadokban a tanítási rendszer megkívánta a Poétika osztályba járó középiskolás tanulóktól, hogy verseket faragjanak latinul és magyarul. Még e 14—15 éves kamaszok sem lehettek eléggé felkészültek, hogy nyomdafestéket érdemlő verssorokat tudjanak megszerkeszteni.¹⁷ A Poétika osztály tanulóinál is fiatalabb gyermekek pedig még náluk is kezdetlegesebb zöngeményeket tudhattak csak alkotni. Ilyeténképpen különösen a kártyákon kinyomtatott versek tényleges szerzőinek megállapításakor nagyon óvatosan kell eljárni.

A középiskola tanulóit, valamint a felső évfolyamok publikusait versszerzőkül semmiképpen sem vehetjük tekintetbe. A további mértéket azután már nem lehetséges előre megállapítani. Általában véve a jobban tanuló alumnusokat bízták meg kártyára nyomtatandó emlékversek megírásával. Ezek azonban lelkiismeretesebbek szoktak lenni a gyöngébb tanulóknál, ezért mindenikük bizonyosan arra törekedett, hogy a vállalt feladatot maga oldja meg, s az lehetőleg a legkülönb legyen, mert egy-egy jól sikerült vers dicsőséget is jelentvén, szerzőjüket valóban inkább is kereshetjük az aláírásban megnevezett diákban.

HEREPEI JÁNOS

¹⁵ H. J.: *Id. Szathmári Baka Péterné és fiacskája siratója. Egyháztört.* 1944. 120. l.

¹⁶ APOR: *Metamorphosis Transylvaniae.* (1927. évi kiadás) 29/A. lev.

¹⁷ Ilyen versikék szerzésének kirívó példajaképpen megemlíthetem a kolozsvári református kollégiumban az 1858/59. évben megtörtént esetet. Néhai édesapámtól hallottam, hogy a magyar nyelvet és irodalmat osztályukban GYULAI Pál tanította, ő azután úgy tavasz táján — mint időszerű feladatot — a tavaszról írandó verset hagyta fel feladatképpen. Egyik fiúcska erre a következő zöngeményt szerezte:

„Itt van már a szép tavasz,
Nyújtózkodik a kuvasz,
Kecske, macska, ló, szamár,
Már a mezőre kijár.”

Természetes, hogy ennek felolvasása után volt mit hallania az érdeemes szerzőnek, pedig — hát — valljuk be: egy 14—15 esztendő gyermekétől sokkal különbet valóban nem is lehet várni!